

Zbigniew Strus

Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego – Izba Cywilna

Palestra 50/3-4(567-568), 255-259

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zbigniew Strus

Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego – Izba Cywilna

Prawo materialne

1. PRZEDAWNIE NIE – ODSETKI

W przeglądzie cytowano już uchwałę Sądu Najwyższego z 17 czerwca 2003 r., III CZP 37/03 (publ. OSNC 2004, z. 5, poz. 70) stwierdzającą, że roszczenie o odsetki za opóźnienie w zapłacie ceny wynikającej z umowy sprzedaży zawartej w zakresie działalności przedsiębiorstwa-sprzedawcy przedawnia się z upływem lat dwóch (art. 554 k.c.). Uchwała wyrażała myśl, że „pewna samodzielność” roszczenia o odsetki z tytułu opóźnienia nie wyłącza ich akcesoryjnego charakteru oraz materialnego związku z roszczeniem głównym; odsetki za opóźnienie pozostają świadczeniem o charakterze ubocznym i okoliczności te mają decydujące znaczenie dla określenia, w jakim terminie roszczenie o odsetki ulega przedawnieniu, a istnienie przepisu szczególnego przewidującego krótszy termin przedawnienia (np. art. 554 k.c.) wywiera wpływ nie tylko na roszczenie o należność główną, ale także na roszczenie o należność uboczną, jaką są odsetki. Sąd Najwyższy zwrócił uwagę na to, że uprawnienie wynikające z ustawy (*scil.* z art. 481 § 1 k.c.) staje się jednym ze składników stosunku obligacyjnego i pozostaje w ścisłym związku z roszczeniem głównym, ponieważ odsetki za opóźnienie wynikają z konkretnego, a nie abstrakcyjnego stosunku prawnego – tego samego, z którego wynika obowiązek spełnienia świadczenia głównego.

Zapatrywanie to wzbudziło wątpliwości (wyrażane również przez komentatorów w kolejnych glosach) innego składu Sądu Najwyższego rozpoznającego kasację, który przedstawił zagadnienie prawne.

Rozstrzygnięto je uchwałą składu siedmiu sędziów z 26 stycznia 2005 r. sygn. III CZP 42/04 stwierdzającą, że „**Ustanowiony w art. 118 k.c. termin przedawnienia roszczeń o świadczenie okresowe stosuje się do roszczeń o odsetki za opóźnienie także wtedy, gdy roszczenie główne ulega przedawnieniu w terminie określonym w art. 554 k.c. Roszcze-**

nie o odsetki za opóźnienie przedawnia się jednak najpóźniej z chwilą przedawnienia się roszczenia głównego”.

W uchwale tej należy zwrócić uwagę na zdanie drugie (ostatnie), którego ogólne i kategoryczne brzmienie sugerować może odstąpienie w ogóle od dotychczasowej praktyki uznającej samodzielność biegu przedawnienia w odniesieniu do roszczeń o odsetki z tytułu opóźnienia. Z drugiej strony zagadnienie prawne ograniczone było wyraźnie pod względem przedmiotowym i nie dawało podstaw do rozstrzygnięć generalnych. Wątpliwości te wyjaśni uzasadnienie uchwały.

2. ODSETKI ZA OPÓŹNIENIE

Kolejnym orzeczeniem wyjaśniającym powstanie roszczenia o odsetki jest uchwała z 13 października 2004 r., III CZP 55/04, odpowiadająca na pytanie, czy po zakończeniu postępowania o zniesienie współwłasności, w którym doszło do zawarcia ugody, osoba otrzymująca spłatę bez zastrzeżenia obowiązku zapłaty odsetek na wypadek uchybienia terminowi płatności może następnie dochodzić ich w odrębnym procesie. Sąd Najwyższy odpowiedział twierdząco: **„Brak w ugodzie sądowej, znoszącej współwłasność nieruchomości, postanowienia o odsetkach za opóźnienie w spełnieniu świadczenia (art. 481 § 1 k.c.) kwoty spłaty należnej współwłaścicielowi, nie wyłącza możliwości dochodzenia ich w odrębnym procesie”**. Według dominującego zapatrywania ugoda sądowa zespala dwie czynności – materialnoprawną i procesową. Pierwsza rządzi się zasadami prawa materialnego cywilnego. Jeśli chodzi o sankcję opóźnienia się dłużnika ze spełnieniem świadczenia pieniężnego, źródłem roszczenia z tytułu odsetek jest ustawa (art. 481 § 1 k.c.). Przepis ten nie ma charakteru *iuris cogentis* i strony w czynności prawnej mogą ten skutek wyłączyć. Jednak milczenie (w ugodzie), niebędące wyrazem woli zrzeczenia się ich, powoduje skutki wynikające z ustawy, zarówno co do odsetek, jak i odszkodowania w razie zwłoki dłużnika.

3. NAJEM LOKALU

Wątpliwości Sądu Okręgowego powstały w związku z wykładnią art. 30 ust. 1 ustawy z 21 czerwca 2001 r. o ochronie praw lokatorów (...) mieszczącego się wśród przepisów przejściowych tej ustawy, a ustanawiającego szczególną podstawę nawiązania najmu przez osoby zajmujące lokal bez tytułu prawnego do dnia wejścia w życie ustawy, przez okres nie krótszy niż 10 lat. Wstąpienie z mocy prawa w stosunek najmu tego lokalu następowało po upływie 12 miesięcy od dnia wejścia jej w życie, z tym zastrzeżeniem, że właściciel mógł zniweczyć to uprawnienie przez wniesienie (w tym samym okresie) powództwa o opróżnienie lokalu lub o ustalenie nieistnienia stosunku najmu.

Wątpliwość wyrażono w pytaniu, czy istnienie przed wejściem w życie ustawy prawomocnego, a niewykonanego wyroku, nakazującego opróżnienie lokalu, wyłącza (niweczy) uprawnienie dłużnika do wstąpienia w stosunek najmu.

Uchwała z 6 stycznia 2005 r., III PZP 67/04 stwierdza, że **„Istnienie prawomocnego wyroku nakazującego opróżnienie i opuszczenie lokalu, wydanego w okresie biegu terminu przewidzianego w art. 30 ust. 1 ustawy (...) o ochronie praw lokatorów (...) uniemożliwia osobie zajmującej ten lokal bez tytułu prawnego wstąpienie w stosunek najmu na podstawie wymienionego przepisu”**.

Akceptacja poglądu przeciwnego pozbawiałaby właściciela lokalu możliwości obrony swoich praw, ponieważ pozew wniesiony w sprawie zakończonej prawomocnym wyrokiem ulegałby odrzuceniu.

4. HIPOTEKA ŁĄCZNA

Interesującego zagadnienia dotyczy uchwała z 13 października 2004 r., sygn. III CZP 52/04 o następującej treści: **„W postępowaniu o założenie księgi wieczystej i wpis prawa własności odłączonej części nieruchomości, nabytej przez jednostkę samorządu terytorialnego na podstawie art. 73 ust. 1 ustawy z 13 października 1989 r. – Przepisy wprowadzające ustawy reformujące administrację publiczną (Dz.U. Nr 133, poz. 872 ze zm.), sąd ocenia na podstawie art. 76 ust. 1 ustawy z 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (jedn. tekst: Dz.U. z 2001 r. Nr 124, poz. 1361 ze zm.), czy obciążenie hipoteką macierzystej nieruchomości nastąpiło przed, czy po nabyciu własności odłączonej nieruchomości przez wnioskodawcę”**. Dokonano w niej wykładni trzech zbiegających się przepisów, tj. wymienionych w uchwale art. 73 ust. 1 i 76 ust. 1 oraz regulującego zakres kognicji sądu prowadzącego księgę wieczystą art. 626⁶ § 2 k.p.c. O powstaniu hipoteki łącznej decyduje porównanie daty podziału, tj. przejścia własności pasa drogowego na państwo lub jednostkę samorządu terytorialnego (a nie daty wydania decyzji deklaratoryjnej przez wojewodę) z datą wpisu hipoteki obciążającej nieruchomość macierzystą.

5. PODZIAŁ NIERUCHOMOŚCI

Uchwała z 29 października 2004 r., III CZP 61/04 ma znaczenie praktyczne, gdyż rozstrzyga podstawę ustalenia – niezbędnego przy podziale nieruchomości, czy jest ona wykorzystywana na cele rolne i leśne. Wobec braku w wielu gminach miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, kwestia ta ma znaczenie dla stosowania lub niestosowania art. 92 i 94 ustawy z 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami. W takim wypadku zgodnie z treścią uchwały **„O charakterze podlegających podziałowi nieruchomości, jako wykorzystywanych na cele rolne i leśne, rozstrzyga treść wpisu w ewidencji gruntów i budynków”**.

6. OPŁATA ROCZNA ZA UŻYTKOWANIE WIECZyste

W związku z przekształcaniem prawa użytkowania wieczystego w prawo własności, przez długi okres trwały dyskusje prawnicze na temat zakresu obowiązku uiszczania opłaty rocznej za pozostałą część roku, w którym nastąpiło przekształcenie. Rzecznik Praw Obywatelskich przedstawił więc zagadnienie prawne w tym przedmiocie. Podjęta w dniu 8 grudnia 2004 r. uchwała składu siedmiu sędziów, III CZP 47/04 wyjaśniła, że **„W razie przekształcenia prawa użytkowania wieczystego w prawo własności na podstawie przepisów ustawy z 4 września 1997 r., o przekształceniu prawa użytkowania wieczystego przysługującego osobom fizycznym w prawo własności (...), opłata roczna za użytkowanie wieczyste za rok, w którym nastąpiło przekształcenie, ulega zmniejszeniu proporcjonalnie do czasu trwania użytkowania wieczystego w tym roku”**.

Postępowanie cywilne

1. DROGA SĄDOWA

Stowarzyszenie zarejestrowane, tj. wpisane do Krajowego Rejestru Stowarzyszeń, będące osobą prawną (por. art. 16 i 17 ust. 1 ustawy z 7 kwietnia 1989 r., Prawo o stowarzyszeniach – tekst jednolity z 2001 r., Dz.U. Nr 79, poz. 855 ze zm.) podjęło uchwałę o wykreśleniu członków z listy, oni zaś odwołali się do organu statutowego, a wobec nieuwzględnienia

odwołania wystąpili do sądu z powództwem o ustalenie nieważności tych uchwał lub o ich uchylenie.

Sąd Okręgowy odrzucił pozew, wskazując, że Prawo o stowarzyszeniach nie zawiera przepisu przyznającego członkom roszczenie chroniące członkostwo, odpowiadającego np. art. 42 Prawa spółdzielczego; znajdują się w nim natomiast przepisy nadające takie uprawnienia organom nadzoru i prokuratorowi w ramach kontroli przestrzegania prawa przez władze stowarzyszenia (art. 29). Sąd Apelacyjny, rozpoznając zażalenie na to postanowienie, przedstawił zagadnienie prawne dotyczące a) drogi sądowej i b) rodzaju roszczenia służącego ochronie członkostwa. W grę mogłoby wchodzić żądanie uchylenia uchwały albo stwierdzenia jej nieważności.

Skład SN rozpoznający zagadnienie twierdząco odpowiedział na pierwsze pytanie, podejmując w dniu 6 stycznia 2005 r., III CZP 75/04 następującą uchwałę: **„Roszczenie członka stowarzyszenia o ochronę jego członkostwa przed niezgodnym z prawem lub statutem wykreśleniem ze stowarzyszenia podlega rozpoznaniu na drodze sądowej”**. Odnośnie do drugiego pytania odmówiono podjęcia uchwały, jako zbędnej dla rozstrzygnięcia zażalenia.

Przedstawiając tę uchwałę, należy wspomnieć o jednolitej praktyce sądowej w okresie przed wejściem w życie Konstytucji z 1997 r. oraz ratyfikacją Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, wyłączającej drogę sądową w zakresie ochrony członkostwa. Dochodzenie przed sądem roszczeń wynikających z członkostwa nie budziło już takich oporów, choć było rozmaicie uzasadniane. Obecnie przepisy art. 45 Konstytucji i art. 6 Konwencji są postrzegane jako ustanawiające autonomiczne prawo do sądu, któremu odpowiada obowiązek orzeczenia merytorycznego o twierdzeniach strony, iż przysługuje jej roszczenie. Ponieważ z art. 177 Konstytucji wywodzi się domniemanie drogi sądowej przed sądem powszechnym, to odrzucenie pozwu wymaga wskazania sądu właściwego (postanowienie z 21 maja 2002 r., III CK 53/02, OSNC 2003, z. 2, poz. 31 oraz uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 2 marca 2003 r., III CZP 85/02, OSNC 2003, z. 10, poz. 129), natomiast nie można orzeczeniem formalnym pozbawić jednostki uprawnienia do oceny merytorycznej jej żądania.

Jeśli chodzi o członkostwo w stowarzyszeniu, skład orzekający wskazał, że właściwości tego stosunku usprawiedliwiają zapatrywanie, iż spór jest sprawą z zakresu prawa cywilnego w znaczeniu materialnym (art. 1 k.p.c.)¹.

2. ZAMÓWIENIA PUBLICZNE

Ustawa z 29 stycznia 2004 r. – Prawo zamówień publicznych (Dz.U. Nr 19, poz.177) w art. 191 określa zakres kognicji zespołu arbitrów, rozpoznających odwołanie do Prezesa Urzędu złożone od oddalenia lub odrzucenia protestu w postępowaniu o udzielenie zamówienia publicznego. Przepis art. 191 ust. 3 stanowi, że wymieniony zespół nie może orzekać co do zarzutów, które nie były zawarte w proteście, ale okoliczności skutkujące unieważnieniem po-

¹ Należy sobie jednak postawić pytanie, jak daleko sięga autonomizacja prawa do sądu, skoro stosunki międzyludzkie nie ograniczają się do sfery prawnej i łatwo wskazać żądania w żaden sposób nienawiązujące do stosunków prawnych (np. spór o poglądy, o udział w grupie rówieśniczej itp.) lub wręcz surrealistyczne. Wydaje się, że merytoryczne ich rozstrzygnięcie nie służyłoby jakimkolwiek dobru.

stępowania o udzielenie zamówienia bierze pod uwagę z urzędu. Jak wiadomo, na wyrok zespołu arbitrów oraz jego postanowienia kończące postępowanie odwoławcze przysługuje skarga do sądu. Sąd Okręgowy na tle takiego unormowania powziął uzasadnioną wątpliwość, czy wymieniony ust. 3 art. 191 dopuszcza uwzględnienie z urzędu okoliczności „skutkujące” unieważnieniem zamówienia. Są one wymienione w art. 93 ust. 1 ustawy.

W uchwale z 27 stycznia 2005 r., III CZP 78/04 przyjęto wykładnię logiczną dopuszczającą w razie działania z urzędu wykroczenie poza granice protestu: **„W wypadku stwierdzenia z urzędu okoliczności objętej art. 93 ust. 1 ustawy (...) Prawo zamówień publicznych (...) zespół arbitrów unieważnia postępowanie o udzielenie zamówienia. Sąd okręgowy w razie stwierdzenia z urzędu okoliczności objętej art. 93 ust. 1 (...), uchyla orzeczenie zespołu arbitrów i unieważnia postępowanie o udzielenie zamówienia”**.

3. POSTĘPOWANIE UPOMINAWCZE

Uchwała z 28 października 2004 r., III CZP 57/04 rozstrzyga kwestię dość oczywistą; potrzeba jej podjęcia wynika z zamieszczenia w art. 505 § 2 k.p.c. dwóch odrębnych norm. Ponieważ powstała wątpliwość, czy sprzeciw w postępowaniu upominawczym „co do części” może dotyczyć tylko aspektu podmiotowego, czy również przedmiotowego, Sąd Najwyższy wyjaśnił, że **„Dopuszczalne jest zaskarżenie nakazu zapłaty wydanego w postępowaniu upominawczym jedynie co do części zasądzonego roszczenia”** oraz w następnym punkcie rozstrzygnął kwestię wpisu: **„Od takiego sprzeciwu pobiera się trzy czwarte wpisu liczonego od wartości zaskarżonej części sprawy”**.

4. KLAUZULA WYKONALNOŚCI

Przepis art. 788 § 1 k.p.c. mówi, że jeżeli uprawnienie lub obowiązek po powstaniu tytułu egzekucyjnego, lub w toku sprawy przed wydaniem tytułu, przeszły na inną osobę, sąd nada klauzulę wykonalności na rzecz lub przeciwko tej osobie, gdy przejście to będzie wykazane dokumentem urzędowym lub prywatnym z podpisem urzędowo poświadczonym. Powstaje zatem pytanie, czy określenie „po powstaniu tytułu” rozciąga się na postępowanie egzekucyjne, czy też, jak utrzymywano w piśmiennictwie, podczas trwania tego postępowania nie ma miejsca na zmiany klauzuli wykonalności a przejście prawa lub obowiązku uwzględnia komornik. W sprawie zakończonej podjęciem uchwały z 29 października 2004 r., III CZP 63/04, wierzyciel w toku egzekucji zbył wierzytelność powiernikowi. Rozstrzygając zagadnienie prawne wynikłe podczas rozpoznawania przez sąd okręgowy zażalenia na postanowienie oddalające wniosek o nadanie klauzuli wykonalności na rzecz cesjonariusza, Sąd Najwyższy uchwalił, że **„przepis art. 788 § 1 k.p.c. ma zastosowanie również w razie przeniesienia wierzytelności (przelew) po wszczęciu postępowania egzekucyjnego”**.

Stopień komplikacji umów o przelew wierzytelności jest zbyt wysoki, aby ocenę ich ważności lub skuteczności pozostawić komornikom. Zjawisko tzw. windykacji należności winno być kontrolowane przez państwo, które nie może w ramach decentralizacji zrzec się swoich kompetencji w zakresie ochrony prawa w stosunkach między wierzycielami i dłużnikami. Pierwszym jej etapem jest właśnie postępowanie o nadanie klauzuli wykonalności.